

XX. AR GALIMA ATKURTI BALTŲ PROKALBĘ?

Atkurdami baltų kalbos sistemą kalbininkai susiduria su dideliais sunkumais. Taip yra todėl, kad tik nedidelė buvusio baltų ploto dalis gyvenama baltų iki mūsų laikų. Visur kitur baltai išnyko nepalikdami jokių kalbos paminklų, išskyrus pėdsakus vandenvardžiuose ir šiokių tokių atspindžius dabartinėse tos teritorijos slavų kalbose.

Lyginamojoje baltų kalbų medžiagoje yra milžiniškų spragų, labai apsunkinančių tikslesnę rekonstrukciją. Juk tik dvi baltų kalbos – lietuvių ir latvių – vartojamos iki šiol. Jos abi kilo iš vadinamosios rytų baltų atšakos. Kitos tos pačios atšakos kalbos (žiemgalių, sėlių...), artimos pirmųjų giminitės, išnyko XV–XVI a. nepalikdamos rašto paminklų. Šių kalbų duomenys mokslui jau nebegali būti panaudoti. Dar prasčiau su vakarų baltų atšaka: čia galima remtis tik vienos kalbos – prūsų – duomenimis. Ji išnyko XVIII a. pradžioje ir paliko negausius, ne visai patikimus kalbos paminklus. Taigi iš vakarų baltų atšakos turima dar mažiau duomenų negu iš rytų.

Didžiuliuose plotuose į rytus nuo dabartinės Lietuvos ir Latvijos gyvenusių baltų kalba šiandien mums, galima sakyti, visai nepažįstama: jos ne tik neišliko vėlesnių laikų tęsinio, bet ir jokių rašto paminklų. Iš pėdsakų vandenvardžiuose neįmanoma susidaryti net apytikrio vaizdo, kokios buvo jos būdingosios ypatybės ir kuo ji skyrėsi nuo kitų baltų kalbų.

Dėl viso to atkurti baltų prokalbę, ypač jos detales, galima tik apytikriai. Tyrėjai stengiasi tiesioginių duomenų stoką papildyti netiesioginiais duomenimis, pagrįstais kitų indoeuropiečių kalbų faktais. Tačiau tokios rekonstrukcijos yra gana hipotetiškos.

KALBA KITO LĒTAI

Nors tyrėjams ir kyla sunkumų, bendras baltų kalbos modelis dabar jau nekelia didesnių abejonių. Senoji baltų kalba (dabartinių baltų kalbų prokalbė) buvo dar palyginti nedaug nutolusi nuo indoeuropiečių kalbinio kamieno, kitaip sakant, pasižymėjo dideliu archajiškumu. Vandenvardžių tyrėjai nustatė, kad ypač archajiški baltų vandenvardžiai: jie dažnai prilygsta seniausiam indoeuropiečių vandenvardžių sluoksniui.

Matyt, baltai atsiskyrė nuo kitų indoeuropiečių gana anksti. Vėliau, nutrūkus ryšiams su giminiškomis tarmėmis, ypač su būsimaisiais slavais, baltai ilgus amžius gyveno atokiai, tolimose šiaurės Europos miškų glūdumose. Jų nesiekė audringi istorijos įvykiai, tuo metu vykę Europos pietuose ir pietvakariuose.

Gyvenant tokiomis sąlygomis visuomet šventai saugoma protėvių buities ir gyvenamosios tradicija. Lėtai kinta ir kalba. Uždaroje baltų bendruomenėje per ilgus amžius ji tiesiog užsikonservavo. Tai aiškiai prieštarauja mėgėjų kalbininkų „teorijoms“ apie tariamus baltų klajojimus po tolimus kraštus. Klajonėse, žinoma, būtų neišvengta kalbinio mišimo, kuris būtų sukėlęs sparčią kalbos raidą. To iš tikrųjų nebuvo.

BALTŲ KALBA – ARHAJIŠKA, BET NEVIENALYTĖ

Baltai išlaikė senąsias indoeuropiečių galūnes, taip pat ir senąją kaitybos, ypač linksniavimo, sistemą. Sakinyje po senovei pagrindinį vaidmenį atliko savarankiški žodžiai, nors tolydžio didėjo tarnybinių žodžių vaidmuo.

I tūkstm. pr. Kr. pradžioje baltų kalba nebebuvo vienalytė. Tada jau būta aiškių tarminių skirtumų. Suprantama, tie skirtumai ilgainiui vis didėjo, ypač baltams išplitus didžiuliuose plotuose. Tokią išvadą daryti verčia tiek vandenvardžių, tiek ir baltų skolinių finams studijos. Deja, turimi duomenys leidžia tik tvirtinti, kad būta kalbinio nevienodumo, bet jų nepakanka, kad būtų galima susidaryti

aiškesnį to nevienodumo vaizdą. Net negalima tiksliau nustatyti, kuo anuomet vieni baltai skyrėsi nuo kitų.

Pagal Zigmą Zinkevičių, Aleksiejų Luchtaną, Gintautą Česnų, *Tautos kilmė*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2006, p. 71–72.